

TÜRKÇE VE EDEBİYAT DERS KİTAPLARI (II)*

TALAT TEKİN

Hemen belirtelim ki bu lehçe tanımı da tümüyle yanlıştır. Bu “lehçe” değil, dil tanımıdır. Çünkü Arapça kökenli “lehçe” sözcüğü dilimizde “diyalekt” karşılığı olarak kullanılır. Bu nedenle kitaptaki ağız-şive-lehçe sınıflaması da tümüyle yanlıştır. Bu arada “Dil nerede?” diye sormak gerekir. Dilbilimi *idiolect*, yani birey diyalekti dışında şu üç konuşma türü tanır: ağız (*Mundart, sub-dialect, govor*), diyalekt (*şive* ya da *lehçe*) ve dil. Bunlar dışında başka bir konuşma türü yoktur. Bütün dünya dilleri için uygun olan bu sınıflandırma Türkçe için uygun sayılmıyor. Neden? Çünkü konuya hep Tümtürkçülük ülküsü ile yaklaşıyor da ondan. Çuvaşçaya, Yakutçaya “Türkçenin lehçeleri” denilirse bu en azından İngilizce için “Almanca lehçesidir” ya da Almanca için “İngilizcenin lehçesidir” demek gibi bir şey olur. Bu tanımlamaları hiçbir İngiliz ya da Alman kabul etmez, edemez. Bu iki dile ancak tarihi bir bakışla Germenecenin. “Ana Germenecenin lehçeleri” denilebilir.

“Lehçe” ile ilgili bölümün sonunda “Yakut Türkçesi”yle yazılmış bir metin örneği ile Türkçe çevirisi veriliyor: *Saha sire bert kien doydı. Manna elbeh oyuurdar, hayalar, ulahan örüster, elbeh ürehter, küöller buallar.* Bilindiği gibi, “lehçe” ya da “diyalekt” az-çok anlaşılır. Bu Yakutça metni ise hiçbir Türk anlayamaz. Ayrıca, bu kısa metinde birçok yazım yanlışı var. *Saha, elbeh, hayalar, ulahan* sözcüklerindeki /h/ ünsüzü soluk ünsüzü /h/ değil, hırıltılı gırtlak sızıcısı /x/’dir. Yakutçada /h/ ile /x/ iki ayrı fonemdir, yazıda da ayırt edilir. Ayrıca “geniş” anlamındaki *kien* sözcüğünün doğru biçimi de geniz /n/si ile *kieng* olacaktır. Çünkü Yakutçada normal /n/ ile geniz /n/si de iki ayrı fonemdir ve yazıda ayırt edilir.

Bu metnin Türkçe çevirisi de şöyle verilmiş: “Saha (Yakut) ülkesi, çok geniş ülke. Orada bir çok ormanlar, dağlar, büyük ırmaklar, bir çok sular ve göller var.” Bu çeviride de önemli bir yanlış var. Yakutça *manna* sözcüğü “orada” diye çevrilmiş. Oysa bu sözcük “orada” değil, tam tersine “burada” demektir!

II. EDEBİYAT DERS KİTAPLARI

Aynı üniversitede kurulan ve bu kez daha kalabalık (35-40 kişilik) bir ekip tarafından hazırlanan “Edebiyat” ders kitapları da yanlışlarla dolu.

Örneğin, 2. kitabın 19. sayfasında “İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatı” başlıklı ilk bölümde aşırı ulusçu bir yaklaşımla eski Türkler hakkında doğruluğu şüpheli birtakım kesin yargılara varılıyor. Örneğin eski Türklerin kurduğu devletlerden söz edilirken şöyle deniliyor: Bu topraklar üzerinde boylar halinde yaşayan Türkler büyük devletler kurmuşlardır. Hunlar, Gök-türkler, Sakalar vb. bu büyük devletlerin Türklerin başlıcalarıdır.” (s. 19).

Eski Türklerin kurduğu bu devletler göçebe imparatorlukları idi. Bu devletlerin

* Bu yazının ilk bölümü *Çağdaş Türk Dili*’nin Aralık 1997’de çıkan 118. sayısında yayımlanmıştır (s. 12-16). *ÇTD*’nin Aralık sayısında, içindekiler bölümünde yazının başlığı yer almaz.

ömürleri de pek uzun olmamıştır. 550'de kurulan Birinci Göktürk devletinin doğu kısmı 630'da, yani kuruluşundan 80 yıl sonra Çin'in egemenliği altına girmiş ve bu 50 yıl kadar sürmüştür. 682'de kurulan İkinci Doğu Göktürk devleti de 62 yıl sonra, 744'te Uygurlar tarafından yıkılmıştır.

Ayrıca tarihte Sakalar diye bir Türk devleti olduğu da doğru değildir. Çünkü eski Yunan kaynaklarında Skythos (İskit) ve İran kaynaklarında Sak adı ile geçen bu kavim, bir Türk kavmi değil, İranî bir kavimdir. Bunların dili olan Sakaca Hint-Avrupa dilleri ailesinin Hint-İran koluna giren bir dildir. Bu dilin iki diyalekti vardır: Hotanca ya da Hotan Sakacası, öbürü de Kaşgar'ın doğusunda konuşulan Maralbaş diyalekti. Hotan Sakacasının Orta İranî dillerden biri olduğu çoktan anlaşılmış, bu dilin sözlüğü bile yayımlanmıştır. Durum böyle iken Saka adlı bir Türk devletinden söz etmek, Sakaların Türk asıllı bir halk olduğunu ileri sürmek en azından tarihi gerçeklere aykırı olur. Bu arada şunu da belirtmekte yarar var: Yakutların kendilerine verdikleri *Sakha* adının Sakalar (İskitler) ile bir ilgisi ve ilişkisi yoktur. Yakutların kendilerine verdikleri Sakha adı, Yakut sözcüğü gibi, Türkçe *yaka* sözcüğünden gelir.

Aynı sayfada eski Türk kültüründen söz edilirken şöyle deniliyor: "Bu kültür bazı kimselerin yanlış anladığı gibi göçebe bir yaşayış tarzı değildir. Çünkü bugün arkeolojik kazılar sonucu Türklerin yaşadıkları yüksek medeniyete sahip şehirler bulunmuştur." Atalarımızın yerleşik değil de göçebe bir kavim olmasından ne diye gocunuluyor bilmem? Yeryüzünde birçok halkın ataları göçebedir. Tarihi gerçeklere aykırı bu gibi övünmelerin bazı psikolojik nedenleri olmalı diye düşünüyorum.

20. sayfada eski Türklerin tek tanrıya inandıkları yolundaki iddia da gerçek dışıdır. Orhon yazıtlarında "üze Türk tengrisi" (yukarıdaki Türk tanrısı) ibaresi geçer. Bu "Türk tengrisi" tamlaması eski Türklerin her kavmin ayrı bir tanrısı olduğuna inandıklarını gösterir. Eski Türkler, bu gök tanrıdan başka, insanların ömürlerini belirleyen bir "öd tengri"ye, yani "zaman ya da ömür tanrısı"na da inanıyorlardı. Bu tanrıya "Erklig", yani "kudretli" de deniliyordu. Eski Türklerin bu tanrılardan başka yer ve su ruhları ya da tanrıları ve "Umay" adlı bir de tanrıçaları vardı. (Bu konuda daha çok bilgi için A. İnân'ın *Tarihte ve Bugün Şamanizm* adlı kitabına bakılabilir.)

İkinci kitabın ilk parçası olan Alp Er Tunga Sagusu'nda şu yanlışlar var: 1) *Isız ajın kaldı mu* dizesindeki *ısız* sözcüğü *isiz*, hatta *esiz* olarak düzeltilmelidir; 2) *Kör-küm angar türtülür* dizesindeki *körküm* sözcüğü *kürküm* olarak düzeltilmelidir (s. 21).

22. sayfada eski Türklerin yas töreninden "yuğ" adı verilen büyük bir yas töreni" diye söz ediliyor. Bu sözcük de *yoğ* diye düzeltilmelidir.

25. sayfada Kaşgarlı'nın sözlüğünden alınan atasözlerinde de birçok dizgi yanlış göze çarpıyor. Örneğin *Aş tattığı tuz yuğrın yimes* "Aşın tadı tuz ile" atasözünün ikinci sözcüğü *tatğı* olacaktır; ayrıca "çanak ile" demek olan *yuğrın* sözcüğü *yoğrın* olacaktır. Çeviri eksiktir, son iki sözcük çevrilmemiştir. Bu atasözünün tam çevirisi şöyle olacaktır: "Aşın tadı tuz, (ama) çanakla yenmez". Yazın batırlansa kıym sevnür "Yazın çalışan kıym sevinir" atasözünde de ikinci sözcük *katırlansa* olacaktır. Ayrıca *katırlan*-eyleminin anlamı "çalışmak" değil, "zahmet çekmek, sıkıntı çekmek"tir, vb. vb.

36. sayfada Türk dili ile yazılmış metinlerin eskiliğinden öz edilirken son yıllarda Kazakistan'da bulunan bir gümüş fincan üzerindeki yazının Türkçe olduğu ve MÖ 8.-5. yüzyıllardan kaldığı söylenmektedir. Bu da doğru değildir. Esik kurganından

çıkarılan bu gümüş fincan şimdiye kadar okunabilmiş değildir. Bu kurganda bulunan “altın kıyimdi adam” (altın giysili adam) da, büyük bir olasılıkla, bir Saka prensine aittir.

Aynı sayfada “Orta Asya’da Yenisey vadisinde yaklaşık kırk tane dikili taş üzerinde bulunan yazılar milattan sonra I.-II. yüzyılda yazılmıştır” deniliyor. Bu da tümüyle gerçeklere aykırıdır. Yenisey yazıtları Orhon yazıtlarından daha eski değil, tersine daha yenidir. Bu yazıtlar 9.-10. yüzyıllardan, yani Uygur-Kırgız egemenlikleri döneminden kalma yazıtlardır. Bugünkü bilgilerimize göre Türklerden kalma en eski yazıt I. Göktürk devleti döneminde, Muhan Kağan anısına 580-581 yıllarında dikildiği sanılan Bugut yazıtıdır ki o da Türkçe değil, Sogdca ve Sanskrit dillerindedir.

37. ve 38. sayfalarda Kül Tigin yazıtının M. Ergin tarafından yapılmış çevirisinden bir parça alınmış. Parçanın başlığı şöyle “Kültigin Kitabesi”. Burada bir yazım yanlış var: Kül ile Tigin ayrı yazılmalıydı. Ayrıca, bu metinde birçok çeviri yanlış var: 1) “Tanrı gibi gökte olmuş Türk Bilge kağanı” değil, “(Ben) ilahi, tanrıdan olmuş Türk Bilge kağan” olacak; 2) “bu zamanda oturdum” değil, “bu zamanda (tahta) geçtim” olacak; 3) “Bilhassa küçük kardeş yeğenim, oğlum” değil, “Başta erkek kardeşlerim ve oğullarım” olacak, vb. vb. Bu çevirinin en büyük yanlış Ergin’in yanlış olarak *budun* okuduğu *bodun* (boylar, kabileler, halk) sözcüğünü hep “millet” olarak çevirmesidir.

“Türk milletini toplayıp il tutacağımı burada vurdum. Yanılıp öleceğini yine burda vurdum.” Bu çeviri de yanlıştır. Çünkü cümle başındaki *Türk bodun* söz öbeği nesne durumunda değil, bir seslenmedir. Kağan burada Türk halkına sesleniyor. “Toplayıp” olarak çevrilen asıl metindeki *tirip* sözcüğü de “toplayıp” değil, “yaşayıp” anlamındadır. Her iki cümlelerin yüklemi olan “vurdum” da açık değil. Ne demek “burada vurdum”? Asıl metindeki *il* sözcüğü de “devlet” demektir. Metne bağlı, doğru ve anlaşılır çeviri şöyle olmalıydı: “(Ey) Türk halkı! Senin (nasıl) hayatta kalıp devlet sahibi olacağını burada (taş üzerine) yazdım. Hata edip (nasıl) yok olacağını da burada (taş üzerine) yazdım.”

39. sayfada şöyle deniliyor: “Bu kitabelerin yazısı Danimarkalı araştırmacı Thomsen tarafından 1893’te okunmuştur. 1922 yılında da yayınlanmıştır.” İşte bir bilgi yanlış daha! Thomsen’in Orhon Yazıtları adlı yapıtı 1922’de değil, 1896’da yayımlanmıştır!

Bundan sonra Fin destanı Kalevala’dan bir parça alınıyor ve şöyle deniliyor: “Fin destanı olan Kalevala Fince’nin bir yazı dili haline gelmesini sağlamıştır. Bu yazı dilinin tarihi araştırılınca Türkçe ile aynı yazı dili ailesinden olduğu anlaşıldı.” (s. 41). Bu bilgilerin hiçbiri doğru değildir. Çünkü Kalevala destanı ancak 19. yüzyılda derlenmiştir. Fince, 19. yüzyılda değil, bu tarihten çok önce, 16. yüzyıl ortalarında İncil ile Tevrat’ın Finceye çevrilmesi ile yazı dili olmuştur. Ayrıca, Fince ile Türkçe “aynı yazı dili ailesinden”, yani akraba iki dil değil, Türkçe ile Macarca gibi, yalnız yapı bakımından birbirine benzer iki dildir.

20 kişilik bir yazar grubu tarafından yazılan, 14 kişilik bir Danışma Kurulunca gözden geçirilen, 4 kişilik bir Üst Kurul ile yukanlardan ve 3 kişilik bir Yürütme Kurulunca da aşağılardan yürütülen bir edebiyat ders kitabında böyle fahiş hataların bulunması nasıl açıklanabilir?

“İslami Devir Türk Edebiyatı” da Manas destanı ile başlatılmış. Oysa Manas destanı bir Kırgız destanıdır ve Kırgızlar ancak 14. yüzyıldan sonra müslüman olmuşlardır. Gerçek şudur ki bu destan daha Kırgızlar müslüman olmadan önce oluşmuş, daha sonra destana İslami öğeler karışmış, nihayet destan müslüman kahramanların kafirlerle savaşları şekline dönüşmüştür.

Şimdi bu yanlışları bir yana koyalım ve Manas'tan alınmış 8 dizelik örneğe (s. 50) geçelim. Bu 8 dizelik parçada şu yanlışlar var: Kırgızca “kısarak” anlamındaki *biye* sözcüğü **bie* yazılmış, *paygambar* sözcüğü *peygamber* yazılarak Türkçeye yaklaştırılmış, *aydıngınan* “ışığından” sözcüğü de *aydinuginan* biçiminde tümüyle yanlış yazılmıştır!

Aynı parçada “korkan” anlamındaki *korkkon* sözcüğü *korkan*, *bâtır* “kahraman” sözcüğü de *batır* yazılmıştır.

İlk 50 sayfadaki bunca yanlıştan sonra bu ders kitabının ve aynı 35-40 kişilik üst ve alt kurullarca hazırlanan diğer kitapların eleştirisine gerek olmadığı açıktır sanırım.

Konuşmamı bitirmeden aynı kitabın 99. sayfasında Nevai'nin “*Yârdın ayru...*” diye başlayan ünlü gazelindeki metin yanlışlarına dikkatinizi çekmek istiyorum:

Birinci dizedeki *mülkü* sözcüğü uzun bir */i/* (yay-ı vahdet) ile *mülkî* (bir ülke) olacaktır;

İkinci dizedeki *cismi* de sonda uzun bir */i/* (yay-ı vahdet) ile *cismî* (bir cisim) olacaktır;

İkinci ve üçüncü beyitlerdeki *toprak* sözcüğü *tofrak* olacaktır;

İkinci beyitteki *diktür* sözcüğü *kibi dur* olacaktır;

Üçüncü beyitteki *gice diktür* ibaresi *keçü dek dur* olacaktır;

Dördüncü beyitteki *gice de keçü* olacaktır;

Dördüncü beyitteki *zulmetidür* sözcüğü uzun */i/* (yay-ı vahdet) ile *zulmetîdür* olacaktır;

Beşinci beyitteki *zulmeti* sözcüğü de yine uzun */i/* (yay-ı vahdet) ile *zulmetî* olacaktır;

Aynı beytin ikinci dizesindeki *Düzehidür* sözcüğü ilk hecede uzun bir */o/*, ikinci hecede */a/* ve */h/*, üçüncü hecede de uzun */i/* ile (yay-ı vahdet) *dûzahîdür* olacaktır (krş. Öz. Y. Uyg. *dozah* “cehennem”)

Aynı beyitteki *yanda* sözcüğü *yanuda* olacaktır (aksi halde ölçü de bozuk olur);

Altıncı beytin ilk dizesindeki *düzehi* sözcüğü de *dûzahî* olacaktır;

Aynı beytin ikinci dizesinde *bir humâridür ki* ibaresindeki *humâri* sözcüğü uzun */i/* (yay-ı nisbet) ile *humârî*, *dür* sözcüğü *dur*, *ki* bağlacı da *kim* olacaktır;

Aynı beyitteki *meslik* sözcüğü de *maslık* olacaktır (krş. Kırg. *mas* “sarhoş” ve *maslık* “sarhoşluk”).

Son beyitteki *vü kim* sözcüğü de *velîkin* olacaktır.

İşte, bu kitaba alınan 7 beyitlik bir Nevai gazelindeki metin yanlışları böylece 17'yi bulmaktadır!

Sonuç: Gazi Üniversitesi Türk dili ve edebiyatı öğretim üyeleri ile yardımcılarından oluşan 35-40 kişilik bir ekibin hazırladığı Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarındaki bütün bu bilgi, metin ve çeviri yanlışları sözkonusu ekibin bilimsel düzeyinin ne denli düşük olduğunun da çok açık bir kanıtı ve göstergesidir.